

Dr Malwina Treder

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORCID: 0000-0002-9489-0096

e-mail: malwina.treder@uwm.edu.pl

Pojęcie „osoby współpracującej” na gruncie ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych w świetle orzecznictwa sądowego

The concept of a "cooperating person" under the Social Insurance
System Act in the light of court case law

Streszczenie

Przedmiotem artykułu jest analiza orzeczeń sądowych odnoszących się do pojęcia „osoby współpracującej” wyrażonej w art. 8 ust. 11 ustawy z 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych. Elementy definicji „osoby współpracującej” zawierają zwroty niedookreślone jakimi są: „pozostawanie we wspólnym gospodarstwie domowym” oraz „współpraca przy prowadzeniu działalności”. Powoduje to konieczność poczynienia przez sądy ustaleń dotyczących stanu faktycznego rozpoznawanej sprawy, a następnie dokonanie subsumpcji, co prowadzi albo do zastosowania art. 8 ust. 1, 2, 11 w zw. z art. 6 ust. 1 pkt 4 lub 5 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych, a tym samym do objęcia obowiązkowym ubezpieczeniem emerytalnym i rentowym poszczególnych osób albo do odmowy zastosowania ww. norm. Niniejsza praca ma charakter artykułu przeglądowego, którego głównym celem jest ustalenie jakie elementy stanu faktycznego są brane pod uwagę w toku postępowania wyjaśniającego prowadzonego przez sądy orzekające w sprawach, których przedmiotem jest rozstrzygnięcie, czy dana osoba spełnia przesłanki zawarte w definicji „osoby współpracującej” w myśl art. 8 ust. 11 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych, zaś w ramach zagadnień wprowadzających omówiona została ewolucja definicji osoby współpracującej.

Słowa kluczowe

polski system ubezpieczeń społecznych, osoba współpracująca, ustawa o systemie ubezpieczeń społecznych

Abstract

The subject of the article is the analysis of court decisions referring to the concept of "cooperating person" expressed in art. 8 sec. 11 of the Act of 13 October 1998 on the social insurance system. Elements of the definition of "cooperating person" contain unspecified phrases such as: "remaining in a common household" and "cooperation in conducting business". This requires the courts to make findings regarding the factual circumstances of the case being considered and then to make subsumption, which leads either to the application of art. 8 sec. 1, 2, 11 in connection with art. 6 sec. 1 item 4 or 5 of the Act on the social insurance system, and thus to the coverage of individual persons with mandatory retirement and disability insurance or to the refusal to apply the above-mentioned norms. This work is a review article, the main purpose of which is to determine what elements of the factual situation are taken into account during the explanatory proceedings conducted by courts adjudicating in cases, the subject of which is to decide whether a given person meets the requirements included in the definition of a "cooperating person" in accordance with art. 8 sec. 11 of the Act on the Social Insurance System, and the evolution of the definition of a cooperating person was discussed as part of the introductory issues.

Keywords

Polish social insurance system, cooperating person, Act on the social insurance system

JEL: K31

Osoba współpracująca — ewolucja definicji legalnej

Kategoria „osób współpracujących” pojawiła się po raz pierwszy w ustawie z 29 marca 1965 r. o ubezpieczeniu społecznym rzemieślników (Dz.U. Nr 13, poz. 90). Zgodnie z art. 2 ust. 2 tego aktu za osoby współpracujące z rzemieślnikiem uważało się jego małżonka oraz najbliższych krewnych i powinowatych, stale pracujących w zakładzie tego rzemieślnika, w wymiarze co najmniej połowy czasu pracy, jaki obowiązywał pracowników gospodarki uspołecznionej. Regulacja ta była dużo jaśniejsza i spójniejsza od tej aktualnie obowiązującej, bowiem definicja osoby współpracującej nie budziła wątpliwości. Na gruncie ustawy z 1965 r. brano pod uwagę kryterium pokrewieństwa oraz minimalnego czasu wykonywanej pracy bez względu na jej podstawę prawną. Warto zauważyć, iż ww. akt był ustawą, która przede wszystkim po raz pierwszy ustanowiła obowiązek ubezpieczenia społecznego osób prowadzących działalność gospodarczą, a więc grupę osób nie podlegających dotąd żadnemu ubezpieczeniu od ryzyk społecznych (Skąpski, 2000, s. 57–59).

Przepisy z 1965 r. zastąpione zostały ustawą z 8 czerwca 1972 r. o ubezpieczeniu społecznym rzemieślników (Dz.U. Nr 23, poz. 165 ze zm.), zaś zgodnie z art. 2 ust. 2 tego aktu za osoby współpracujące z rzemieślnikiem uważano następujące osoby w wieku powyżej 16 lat stale pracujące w zakładzie rzemieślnika w wymiarze co najmniej połowy czasu pracy, jaki obowiązuje pracowników gospodarki uspołecznionej: współmałżonka, dzieci własne i przysposobione, pasierbów, dzieci obce wzięte na wychowanie, rodziców, ojczyma i macochę, osoby przysposabiające, wnuki, dziadków, rodzeństwo, teściów, synowe, zięciów oraz szwagierki i szwagrów. Definicja osoby współpracującej była więc podobna, zaś zmiana polegała na określeniu rodzinnego kręgu osób podlegających ubezpieczeniu (Skąpski, 2000, s. 57–59).

W kolejnym uchwalonym akcie prawnym z tego zakresu tj. ustawie z 18 grudnia 1976 r. o ubezpieczeniu społecznym osób prowadzących działalność gospodarczą oraz ich rodzin w art. 26 wskazano, że ubezpieczeniu określonego w ustawie podlegają również: 1) członkowie rodziny ubezpieczonego; 2) inne osoby pozostające we wspólnym gospodarstwie domowym z ubezpieczonym – jeżeli współpracują przy prowadzeniu działalności w wymiarze co najmniej połowy czasu pracy obowiązującego pracowników gospodarki uspołecznionej (Dz.U. Nr 40, poz. 235). Krąg osób współpracujących został więc rozszerzony, przy czym warunek pozostawania we wspólnym gospodarstwie domowym nie odnosił się do członków rodziny. Już na gruncie ówczesnej regulacji znamiennym było, że status prawny osób współpracujących nie wynikał z rodzaju zawartej umowy, bowiem w przepisach nie skodyfikowano „umowy o wykonywaniu współpracy”, zaś status ten określany jest podmiotowo i dodatkowo przez wymiar pracy. Regulacje te w ogóle nie używały określenia „praca”, co przemawiało za tym, że współpraca jest swoistą formą współdziałania

z prowadzącym działalność gospodarczą, która jest wolna od elementów składających się na pojęcie stosunku pracy, w tym przede wszystkim podporządkowania, ciągłości, wyraźnie określonego wynagrodzenia oraz określenia zakresu czynności (Szymańska, 1996, s. 54).

Zgodnie z aktualnie obowiązującymi przepisami tj. art. 8 ust. 11 ustawy z 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (tekst jedn. Dz.U. z 2024 r. poz. 497; dalej: ustawa systemowa) za osobą współpracującą z osobami prowadzącymi pozarolniczą działalność, zleceniobiorcami oraz z osobami fizycznymi, wskazanymi w art. 18 ust. 1 ustawy z 6 marca 2018 r. – Prawo przedsiębiorców, o której mowa w art. 6 ust. 1 pkt 4–5a, uważa się małżonka, dzieci własne, dzieci drugiego małżonka i dzieci przysposobione, rodziców, macochę i ojczyma oraz osoby przysposabiające, jeżeli pozostają z nimi we wspólnym gospodarstwie domowym i współpracują przy prowadzeniu tej działalności lub wykonywaniu umowy agencyjnej lub umowy zlecenia; nie dotyczy to osób, z którymi została zawarta umowa o pracę w celu przygotowania zawodowego.

Nowa regulacja ograniczyła krąg osób kwalifikowanych jako współpracujące – skrócona została lista krewnych i powinowatych, którzy podlegają ubezpieczeniu z tego tytułu, ponadto zakwalifikowanie do tej grupy zostało uzależnione nie tylko od współdziałania w określonej działalności, ale również od pozostawania we wspólnym gospodarstwie domowym (Skąpski, 2000, s. 67.).

Katalog osób, które na gruncie aktualnie obowiązujących przepisów uważa się za prowadzące działalność gospodarczą, zawarty został w art. 8 ust. 6 ustawy systemowej. Zgodnie z tym przepisem jest to m.in. osoba prowadząca pozarolniczą działalność gospodarczą na podstawie przepisów ustawy z 6 marca 2018 r. – Prawo przedsiębiorców lub innych przepisów szczególnych (art. 8 ust. 6 pkt 1 ustawy systemowej) czy też wspólnik jednoosobowej spółki z ograniczoną odpowiedzialnością (art. 8 ust. 6 pkt 4 ustawy systemowej). W jednym ze swych orzeczeń Sąd Najwyższy wskazał, że wsparcie udzielane jednoosobowemu wspólnikowi spółki z ograniczoną odpowiedzialnością przy prowadzeniu spraw spółki przez bliską mu osobę pozostającą z nim we wspólnym gospodarstwie domowym nie jest współpracą z osobą prowadzącą pozarolniczą działalność w rozumieniu art. 8 ust. 11 w związku z art. 8 ust. 6 pkt 4 ustawy systemowej. Wsparcie takie może być realizowane w ramach umowy o pracę ze spółką z ograniczoną odpowiedzialnością i wówczas stanowić pracowniczy tytuł podlegania ubezpieczeniom społecznym (por. wyrok SN z 20 sierpnia 2019 r., II UK 74/18, OSNP 2020, nr 7, poz. 73.). W przedmiotowym orzeczeniu Sąd Najwyższy odwołał się m.in. do treści wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 25 września 2014 r. (sygn. akt SK 4/12), w którym zwrócono uwagę na odrębność prawnopodmiotową wspólnika i spółki kapitałowej oraz fakt, że to nie jednoosobowa spółka z ograniczoną odpowiedzialnością, ale jej wspólnik jest płatnikiem składek na ubezpieczenia społeczne. Można jednak rozważać, czy tego rodzaju stano-

wisko nie jest zbyt rygorystyczne, bowiem w doktrynie można znaleźć również zdanie, że nie ma powodów, dla których należałoby w sposób generalny wykluczyć możliwość współpracy najbliższych członków rodziny z osobą prowadzącą pozarolniczą działalność, będącą wspólnikiem jednoosobowej spółki z ograniczoną odpowiedzialnością (Stopka, 2021, s. 164, 172).

Na podobnej zasadzie jest traktowana sytuacja, w której współmałżonek jednego ze wspólników spółki cywilnej zawarł umowę o pracę z tą spółką i traktowany jest jak zwykły pracownik, bowiem osoba ta zawarła umowę o pracę nie ze wspólnikiem, lecz ze spółką cywilną, która jest jej pracodawcą (Klimas, 2013, s. 41).

Zgodnie ze stanowiskiem Sądu Najwyższego nie jest możliwe również ustalenie, że asesor komorniczy staje się osobą współpracującą przy prowadzeniu pozarolniczej działalności gospodarczej po zawarciu z komornikiem związku małżeńskiego, bowiem to wynikać mogłoby jedynie ze szczególnego, jednoznacznego przepisu ustawy o komornikach, którego nie ma. Zgodnie z art. 153 ust. 3. ustawy z 22 marca 2018 r. o komornikach sądowych – za działania asesorów i aplikantów, związane z postępowaniem egzekucyjnym komornik odpowiada jak za działania własne. Osoby te wykonują więc zadania z zakresu władzy publicznej pod nadzorem komornika, co jest typowe dla stosunku pracy. W przeciwieństwie do tego osoby współpracujące, wymienione w art. 8 ust. 11 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych mogą samodzielnie wykonywać wszystkie czynności z zakresu prowadzonej działalności gospodarczej (por. wyrok SN z 21 stycznia 2016 r., III UK 60/15, LEX nr 1977935).

Celem zakwalifikowania danej osoby jako współpracującej w pierwszej kolejności należy ustalić, że istnieje stosunek pokrewieństwa, powinowactwa lub przysposobienia pomiędzy domniemaną osobą współpracującą a przedsiębiorcą, przy czym spośród krewnych enumeratywnie wymienionych w ustawie za osobę współpracującą uznaje się w szczególności małżonka osoby prowadzącej tę działalność (Sierocka, 2011, s. 249). Jest to przesłanka, która nie budzi wątpliwości interpretacyjnych, bowiem ustawodawca enumeratywnie wymienił, że mowa tu o: małżonku, dzieciach własnych, dzieciach drugiego małżonka, dzieciach przysposobionych, rodzicach, macosze, ojczymie oraz osobach przysposabiających. Jednakże podczas określania czy osoby te „pozostają we wspólnym gospodarstwie domowym” i czy „współpracują” w prowadzeniu działalności gospodarczej, wykonywaniu umowy agencyjnej lub umowie zlecenia pojawiają się wątpliwości interpretacyjne.

Pozostawanie we wspólnym gospodarstwie domowym

Art. 8 ust. 11 ustawy systemowej stanowi o „pozostawaniu we wspólnym gospodarstwie domowym”, co oznacza sytuację stałą, a nie jedynie epizodyczną. Ponadto „wspólność gospodarstwa” oznacza, że osoby pozostające w tym gospodarstwie mają zaspokajane potrzeby ze

środków będących w dyspozycji wspólnoty (rodziny), które są przez te osoby przekazywane, co dotyczy zwłaszcza przychodów z opisanej wcześniej pozarolniczej działalności (por. wyrok SA w Katowicach z 28 marca 2019 r., III AUa 1800/18, LEX nr 2701293). Należy również rozróżnić „pozostawanie” we wspólnym gospodarstwie domowym od „prowadzenia” takiego gospodarstwa, co oznacza, żełożenie przez męża, nawet nieregularne, pewnych kwot finansowych na utrzymanie rodziny, nie jest jedynie finansowym wsparciem dla małżonki, lecz istotnym przejawem istnienia gospodarczej więzi, a w rezultacie pozostawania we wspólnym gospodarstwie domowym. Osoby pozostające we wspólnym gospodarstwie domowym mają bowiem zaspokajane potrzeby ze środków będących w dyspozycji wspólnoty (rodziny), które są przez te osoby przekazywane w czasie i rozmiarze uzasadnionym okolicznościami danej sprawy (por. wyrok SN z 13 lipca 2017 r., III UK 181/16, LEX nr 2375932).

Ocena czy osoba pozostaje we wspólnym gospodarstwie domowym zależy od okoliczności konkretnego przypadku, przy czym sam fakt wspólnego zamieszkiwania nie może tu mieć decydującego znaczenia. Posiadanie przez małżonków różnych adresów zamieszkania nie przesądza jeszcze o tym, że nie prowadzą oni wspólnego gospodarstwa domowego, ponieważ decydujące znaczenie ma istnienie między nimi więzi gospodarczo-rodzinnej (por. wyrok SA w Łodzi z 18 października 2018 r., III AUa 149/18, LEX nr 2612059). W aktualnych realiach fakt oddzielnego zamieszkiwania małżonków nie jest sytuacją nietypową, bowiem wynikać będzie np. z faktu pracy jednego ze współmałżonków w innym mieście, a nawet za granicą. Również istnienie między małżonkami rozdzielenności majątkowej nie może prowadzić do wniosku, że nie pozostają oni we wspólnym gospodarstwie domowym, bowiem z faktu tego wynika jedynie, iż nie posiadają oni majątku wspólnego (por. wyrok SA w Gdańsku z 15 kwietnia 2016 r., III AUa 1730/15, LEX nr 2057812).

Cechami charakterystycznymi dla prowadzenia wspólnego gospodarstwa domowego może być udział i wzajemna ścisła współpraca w załatwianiu codziennych spraw związanych z prowadzeniem domu, niezarobkowanie i pozostawanie w związku z tym na całkowitym lub częściowym utrzymaniu osoby, z którą się gospodarstwo domowe prowadzi, a wszystko to dodatkowo uzupełnione cechami stałości, które tego typu sytuację charakteryzują (por. wyrok SN z 13 lipca 2017 r., III UK 181/16, LEX nr 2375932; wyrok SN z 2 lutego 1996 r., II URN 56/95, LEX nr LEX nr 24775). Innymi cechami pozostawania we wspólnym gospodarstwie domowym są posiadające walor stałości – udział i wzajemna współpraca w załatwianiu codziennych spraw związanych z prowadzeniem domu, wspólne korzystanie z urządzeń domowych, mediów bez wzajemnych finansowych rozliczeń w tym zakresie. Doświadczenie życiowe wskazuje bowiem, że w braku wspólnoty w zakresie prowadzenia gospodarstwa domowego istotne są precyzyjne rozliczenia za korzystanie

z mediów, mieszkania itp. (por. wyrok SA w Gdańsku z 11 kwietnia 2018 r., III AUa 40/18, LEX nr 2533307).

A *contrario* zamieszkiwanie pod jednym adresem i w jednym domu nie powoduje automatycznego przyjęcia, że na gruncie konkretnej sprawy można mówić o wspólnym gospodarstwie domowym. W przypadku domu (budynku) istnieje fizyczna możliwość wyodrębnienia w pełni funkcjonalnego lokalu na potrzeby osobiste np. z oddzielnymi kuchniami i łazienkami, co nie zawsze musi się łączyć z prawnym wyodrębnieniem lokalu, a dodatkowo, jeśli dwie osoby samodzielnie opłacają swoje media, to nie można mówić o prowadzeniu wspólnego gospodarstwa domowego (por. wyrok SA w Szczecinie z 25 listopada 2022 r., III AUa 493/21, LEX nr 3483202). Ponadto sam fakt, że dorosłe i pracujące dzieci (zstępni) wraz ze swoimi współmałżonkami zamieszkują z rodzicami nie może być niejako automatycznie uznany za pozostawanie we wspólnym gospodarstwie domowym. Często inne są bowiem w swej istocie cele odrębnych rodzin (por. wyrok SN z 2 lutego 1996 r., II URN 56/95, OSNP 1996, nr 16, poz. 240). Również fakt dowożenia wnucząt do szkoły nie świadczy o wspólnym prowadzeniu gospodarstwa domowego, lecz o opiece, jaką zwyczajowo sprawują dziadkowie wobec wnucząt (por. wyrok SA w Katowicach z 14 lutego 2019 r., III AUa 1803/18, LEX nr 2669690).

Podkreślić należy, że z zakresu osób współpracujących są wyłączone osoby, które wspólnie zamieszkują i gospodarują z przedsiębiorcą, nie są rodziną, a jedynie pozostają z nim w faktycznym związku, a więc np. konkubenci. Jednakże ustawodawca nie zawsze w sposób tak rygorystyczny definiuje szeroko pojętą rodzinę, bowiem jej definicja wyrażona w § 3 ust. 2 rozporządzenia Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej z 31 lipca 2003 r. w sprawie szczegółowych zasad umarzania należności z tytułu składek na ubezpieczenia społeczne (Dz.U. Nr 141, poz. 1365) stanowi, że za rodzinę, na gruncie tego rozporządzenia, uważa się wspólnie zamieszkujące i gospodarujące z zobowiązanym osoby spokrewnione lub niespokrewnione pozostające z zobowiązanym w faktycznym związku (Ryś, 2021, s. 6).

Współpraca przy prowadzeniu działalności

Najwięcej wątpliwości budzi ostatni z elementów omawianej definicji. Problem, jak rozumieć użyte w art. 8 ust. 11 ustawy systemowej pojęcie „współpracy przy prowadzeniu działalności”, był wielokrotnie rozstrzygany zarówno w doktrynie, jaki i w judykaturze, co powoduje, że wykładnia tego pojęcia ma ugruntowany charakter. Zgodnie z tą wykładnią, cechami konstytutywnymi pojęcia, są występujące łącznie przesłanki, jak:

1. istotny dla działalności gospodarczej ciężar gatunkowy działań osoby współpracującej, które nie mogą mieć charakteru wtórnego;

2. bezpośredni związek tych działań z przedmiotem działalności gospodarczej;

3. systematyczność, stabilność i zorganizowanie;

4. znaczący czas (długotrwałość) i częstotliwość podejmowanych prac (por. wyrok SN z 6 stycznia 2009 r., II UK 134/08, OSNP 2010, nr 13–14, poz. 170, postanowienie SN z 16 listopada 2022 r., III USK 566/21, LEX nr 3549538).

Warto podkreślić, że w pojęciu osoby współpracującej nie mieści się jakakolwiek praca na rzecz pozarolniczej działalności, w związku z tym należy badać łączne spełnienie ww. cech (por. postanowienie SN z 6 października 2021 r., I USK 235/21, LEX nr 3520352).

Pojęcie osoby współpracującej jest bardzo pojemne, bowiem obejmuje swym zakresem wszelką pomoc członkowi rodziny w prowadzeniu działalności gospodarczej lub świadczeniu usług bez podstawy prawnej takiej jak umowa o pracę czy umowa zlecenie (Gudowska, 2014, Legalis/el). W związku z tym ocena, czy pomoc świadczona przez małżonka może być uznana za współpracę, wymaga przy tym uprzedniego zbadania stanu faktycznego nie tylko w zakresie charakteru i rodzaju czynności podejmowanych przez członka rodziny, lecz także czasu potrzebnego na ich wykonanie (w skali dnia, tygodnia, miesiąca), ich znaczenia i wartości dla prowadzonej działalności, a także zorganizowania i powiązania z działalnością gospodarczą (por. postanowienie SN z 28 listopada 2023 r., III USK 386/22, LEX nr 3636472).

Współpracą przy prowadzeniu działalności gospodarczej nie jest doraźna pomoc małżonka lub współdziałanie w zarządzie majątkiem wspólnym w rozumieniu prawa rodzinnego tj. art. 23, art. 27, art. 29 oraz art. 36 ustawy z 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (tekst jedn. Dz.U. z 2023 r., poz. 2809 ze zm.; dalej: k.r.o.). Istotne są okoliczności podjęcia przez małżonka działań – czynności faktycznych i prawnych, które mogą być jeszcze uznane za doraźną pomoc udzieloną drugiemu małżonkowi w ramach obowiązków wynikających z prawa rodzinnego (art. 23 i 27 k.r.o.) albo już za współpracę przy prowadzeniu działalności gospodarczej (por. postanowienie SN z 12 września 2023 r., II USK 348/22, LEX nr 3602904). Podkreślić należy, że wzajemna pomoc oraz współdziałanie dla dobra rodziny stanowią przejaw realizacji obowiązków małżeńskich. Współpraca przy prowadzeniu działalności gospodarczej wykracza poza te ramy – jest czymś więcej niż pomoc udzielana drugiemu małżonkowi w ramach obowiązku współdziałania dla dobra rodziny (por. wyrok SN z 26 stycznia 2022 r., I USKP 76/21, OSNP 2022, nr 12, poz. 125).

Elementarną cechą działalności gospodarczej jest jej wykonywanie (a więc i współpraca) w sposób zorganizowany i ciągły. Wyraża się to zawodowym charakterem czynności, które są powtarzalne, podporządkowane zasadzie racjonalnego gospodarowania oraz uczestnictwie w obrocie gospodarczym. Te przesłanki są stałe i niezależnie od zmieniającego się ustawodawstwa (por. wyrok SN z 27 kwietnia 2023 r., III USKP 43/22, LEX nr 3569464). Takie rozumienie współpracy przy prowadzeniu działalności gospodarczej odpowiada bowiem celom ustawy systemowej wyrażającym się przymusem

ubezpieczenia, na zasadzie równości wszystkich zarobkujących własną pracą – niezależnie od podstawy jej świadczenia (por. wyrok SA w Szczecinie z 6 października 2021 r., III AUa 306/21, LEX nr 3334239).

Biorąc pod uwagę, że ustawa systemowa, realizując podstawowe zasady ubezpieczeń społecznych, tj. powszechności i równości, chroni swym zakresem wszystkie osoby żyjące z własnej pracy, wiążąc przy tym przymus ubezpieczenia nie tylko z działalnością zapewniającą środki utrzymania, ale również z faktem posiadania jakichś stałych źródeł dochodu, uznać można, że współpracą przy prowadzeniu działalności gospodarczej powodującą powstanie obowiązku ubezpieczenia emerytalnego i rentowego, jest takie współdziałanie małżonka przedsiębiorcy, które generuje stałe, dodatkowe dochody z tej działalności. Inaczej rzecz ujmując, współpracą jest stała pomoc przy prowadzeniu działalności, bez której stanowiące majątek wspólny małżonków dochody z tej działalności nie osiągałyby takiego pułapu, jaki zapewnia ich współdziałanie przy tym przedsięwzięciu (por. wyrok SN z 20 maja 2008 r., II UK 286/07, LEX nr 516822). Waler ekonomiczny jest ważny, bo rzecz sprowadza się do powiększenia majątku wspólnego małżonków dzięki dodatkowej (równorzędnej) pracy współmałżonka, który nie tylko „odciąża” dotychczas samodzielnie pracującego, lecz także – dzięki swej kreatywności i kompetencjom – poszerza pola działalności gospodarczej o nowe obszary, metody i pomysły (por. postanowienie SN z 6 października 2021 r., I USK 235/21, LEX nr 3520352).

Za współpracę w rozumieniu ustawy systemowej można uznać więc codzienną 3-godzinną pracę współmałżonka polegającą na prowadzeniu korespondencji mailowej, obsłudze sprzedaży elektronicznej na portalu aukcyjnym, aktualizowaniu ofert, wyszukiwaniu towarów w hurtowniach, odbieraniu towaru od kurierów i pakowaniu paczek do klientów (por. wyrok SA w Białymstoku z 15 października 2019 r., III AUa 115/19, LEX nr 2781338). Innym przykładem współpracy jest wykonywanie w firmie transportowej czynności polegających na sprawowaniu nadzoru nad kierowcami, wystawianiem faktur, przygotowaniu rozliczeń pracy kierowców poprzez szczytywanie tachografów, prowadzenie procedur związanych z zezwoleniami na przewóz towarów, przeprowadzanie spotkań z kontrahentami kontakt z nimi telefonicznie lub mailowo – przez ok. 4 godzin dziennie (por. wyrok SA w Lublinie z 10 kwietnia 2019 r., III AUa 752/18, LEX nr 2669314).

Wskazać jednak należy, że ilość przepracowywanych godzin dziennie nie zawsze będzie czynnikiem decydującym. Nie ma istotnego znaczenia, czy osoba współpracująca wykonując stałą pracę na rzecz przedsiębiorstwa męża podpisywała listy obecności, bądź też to, czy pracę wykonywała w stałych godzinach, czy w końcu miała możliwość swobodnego organizowania sobie czasu pracy. Sąd przy rozpoznaniu sprawy nie będzie badał także, czy przy wykonywaniu swojej pracy na rzecz przedsiębiorstwa realizowała pewne wytyczne osoby prowadzącej

działalność gospodarczą. Istotne jest tylko to, że prowadząc z mężem wspólne gospodarstwo domowe taka osoba świadczyła w sposób stały, ciągły i zorganizowany pracę na rzecz firmy męża. W związku z tym za osobę współpracującą uznać można żonę, która w sposób stały i zorganizowany wykonywała w przedsiębiorstwie prowadzonym przez męża czynności związane z zawieraniem umów z kontrahentami, pracownikami przedsiębiorstwa oraz zajmowała się wszystkimi sprawami o charakterze administracyjno-biurowym (por. wyrok SA w Łodzi z 20 września 2017 r., III AUa 1251/16, LEX nr 2647225).

A contrario – samo upoważnienie żony przez męża prowadzącego działalność gospodarczą do dysponowania środkami zgromadzonymi na rachunku firmowym czy udzielenie pełnomocnictwa do reprezentowania przedsiębiorstwa nie oznacza powstania tytułu do ubezpieczenia społecznego. Tytuł ten nie powstaje bowiem poprzez złożenie stosownego oświadczenia i poczynienia formalnych działań umożliwiających podjęcie współpracy, ale poprzez faktyczne jej wykonywanie stale i w istotnym wymiarze. Trudno też uznać, aby o stałej i znaczącej współpracy miało świadczyć sporadyczne kontaktowanie się z biurem rachunkowym i dostarczenie do niego kilku faktur (por. wyrok SA w Gdańsku z 18 stycznia 2017 r., III AUa 1463/16, LEX nr 2275545). Podobnie w sensie prawnym nie stanowi współpracy przy prowadzeniu działalności gospodarczej sporadyczne, podejmowane okazjonalnie, zajmujące nikłą ilość czasu wysyłanie wiadomości elektronicznych, odbieranie czy przynoszenie *ad hoc* (gdy nie ma innej osoby) dokumentów. Znaczenie gospodarcze, organizacyjne i stabilność takich działań są znikome i nie kwalifikują się do oceny, że w sensie prawnym dochodzi do „współpracy przy prowadzeniu działalności gospodarczej” (por. wyrok SA w Białymstoku z 15 marca 2016 r., III AUa 1035/15, LEX nr 2023605).

Podobnie współpracą w rozumieniu ustawy systemowej nie jest okazjonalne podejmowane czynności, zajmujących nikłą ilość czasu, jak wystawianie faktur, porządkowanie dokumentacji, wykonywanie innych prostych czynności biurowych (por. postanowienie SN z 30 sierpnia 2018 r., I UK 202/17, LEX nr 2757274). W takich sytuacjach sąd bada także, czy przed rozpoczęciem, jak i po zakończeniu pomocy przez członka rodziny, istniała potrzeba zatrudniania osoby wykonujące tożsame czynności. Jeśli nie i poza spornym okresem osoba prowadząca jednoosobową działalność gospodarczą wykonywała te czynności samodzielnie nie można przyjąć, że członek rodziny może zostać zakwalifikowany jako osoba współpracująca (por. wyrok SN z 6 marca 2019 r., II UK 508/17, LEX nr 2629887). Przykładowo nie może stanowić także współpracy przy prowadzeniu działalności gospodarczej krótkotrwale (trwające ok. 2 miesiące) wykonywanie czynności porządkowych, drobnych napraw oraz przewóz protez w sytuacji, gdy znaczenie gospodarcze, organizacyjne i stabilność takich działań są znikome i uboczne wobec zasadniczej działalności go-

spodarczej polegającej na prowadzeniu praktyki denty-styczno-protetycznej realizowanej w trzech gabinetach (por. wyrok SA w Katowicach z 14 lutego 2019 r., III AUa 1803/18, LEX nr 2669690).

Skutki uznania za „osobę współpracującą”

Spełnienie przesłanek z art. 8 ust. 11 ustawy systemowej skutkuje powstaniem tytułu ubezpieczeniowego z mocy prawa, zaś wola stron tj. przedsiębiorcy i członka najbliższej rodziny z nim współpracującego nie ma znaczenia. W konsekwencji to na przedsiębiorcy spoczywa obowiązek opłacania składek na ubezpieczenia emerytalne, rentowe, wypadkowe i zdrowotne za osobę współpracującą (Sadlik, 2018, s. 21). Składki na ubezpieczenie chorobowe są w tym wypadku fakultatywne, co wynika z art. 11 ust. 2 ustawy systemowej, a więc mamy do czynienia z innymi zasadami niż w przypadku zwykłych pracowników, którzy takim składkom podlegają obligatoryjnie (Sierocka, 2006, s. 577). Płatnik składek – co oczywiste – ma także obowiązek zgłoszenia do ubezpieczeń osób współpracujących za okres od dnia rozpoczęcia współpracy do jej zakończenia, co wynika z art. 6 ust. 1 pkt 5 w zw. z art. 13 pkt 5 ustawy systemowej. Warto zauważyć, że ustawodawca nie wprowadził limitów co do liczby osób fizycznych, które mogą nabyć status współpracownika, w związku z tym możliwe jest zgłoszenie dowolnej liczby osób, które spełniają przesłanki ustawowe w tym zakresie (Wdowczyk, 2017, s. 579).

Należy jednak zwrócić uwagę na fakt, że zgodnie z art. 8 ust. 2 ustawy systemowej – jeżeli pracownik spełnia kryteria określone dla osób współpracujących, dla celów ubezpieczeń społecznych jest traktowany jako osoba współpracująca (Sadlik, 2022, s. 35.). Prowadzi to do powstania swoistego dualizmu, bowiem składki ubezpieczeniowe odprowadzane będą na zasadach zbliżonych do osób prowadzących działalność gospodarczą, zaś dla celów podatkowych nadal takie osoby traktowane będą jak pracownicy (Ziółkowski, b.d. Lex/el).

Wprawdzie ani kodeks pracy, ani ustawa o systemie ubezpieczeń społecznych nie zawiera zakazu zatrudniania osób bliskich w ramach stosunku pracy, to jednak dla celów ubezpieczeń społecznych osoby wymienione w art. 8 ust. 11 u.s.u.s. są traktowane jako osoby współpracujące. Ta grupa osób nie może pozostawać z osobą prowadzącą działalność gospodarczą w stosunku pracy bez względu na okres, przez który współpraca jest wykonywana oraz wymiar czasu pracy (por. wyrok SA w Szczecinie z 28 grudnia 2022 r., III AUa 146/22, LEX nr 3500676).

Podsumowanie

Wątpliwości może budzić stosowana aktualnie definicja osoby współpracującej, bowiem z uwagi na jej brzmienie, członkowie formalnej rodziny przedsiębiorcy przez

system ubezpieczeń społecznych są traktowani mniej korzystnie niż chociażby konkubenci, do których art. 8 ust. 11 ustawy systemowej nie ma zastosowania. Podział teoretycznie jednolitej grupy ubezpieczonych (pracowników) na dwa odrębne systemy ubezpieczeniowe (pracownicy i dla osób współpracujących) ze względu na powiązania rodzinne może prowadzić do wniosku, że zostały naruszone zasady traktowania ubezpieczonych w aspekcie warunków objęcia systemem ubezpieczeń społecznych (Antonów, 2004, LEX/el). Jak już zostało wskazane we wcześniejszej części niniejszego opracowania – na gruncie rozporządzenia Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej z 31 lipca 2003 r. w sprawie szczegółowych zasad umarzania należności z tytułu składek na ubezpieczenia społeczne – jako rodzinę definiuje się osoby wspólnie zamieszkujące i gospodarujące z zobowiązanym, osoby spokrewnione lub niespokrewnione pozostające z zobowiązanym w faktycznym związku. Jest to swego rodzaju niekonsekwencja funkcjonująca na gruncie systemu ubezpieczeń społecznych. Nie bez znaczenia jest również fakt, iż na gruncie ustawy z 18 grudnia 1976 r. obowiązującej do wejścia w życie aktualnej ustawy systemowej tj. do 1999 r., przepisy przewidywały zakwalifikowanie osób niespokrewnionych jako współpracujących, jeśli tylko pozostawały we wspólnym gospodarstwie domowym z ubezpieczonym. Potrzeba uwzględnienia w systemie ubezpieczeń społecznych również związków nieformalnych została więc dostrzeżona przez ustawodawcę już w latach 70., jednakże na progu nowego milenium z tej koncepcji zrezygnowano.

Jak wynika z omawianych orzeczeń – nie wszystkie elementy definicji osoby współpracującej są pojęciami precyzyjnymi, bowiem ustalenie czy takie osoby „pozostają we wspólnym gospodarstwie domowym” czy też „współpracują przy prowadzeniu działalności” będzie zależało od szeregu okoliczności analizowanego stanu faktycznego. Z całą pewnością stosowanie kryterium „co najmniej połowy czasu pracy” na gruncie ustawy z 29 marca 1965 r. o ubezpieczeniu społecznym rzemieślników, mimo że prostsze w rozumieniu, w obecnych realiach nie spełniałoby swojej funkcji, bowiem nawet praca przez 3 godziny dziennie może zostać uznana za współpracę w myśl omawianych przepisów. W związku z tym aktualnie obowiązujące rozwiązanie wydaje się być swego rodzaju „złotym środkiem”, bowiem ustawodawca nie jest w stanie przewidzieć wszystkich elementów składających się na współpracę w danym przedsiębiorstwie. Dlatego też to do oceny sądu należy, czy w konkretnym przypadku, przy szczegółowym przeanalizowaniu wszystkich okoliczności faktycznych, można mówić o osobie współpracującej na gruncie art. 8 ust. 11 ustawy systemowej. Jak wskazuje treść powoływanych orzeczeń – jest kilka elementów, na które sądy zwracają uwagę, jednakże generalizacja byłaby zbyt daleko idącym uproszczeniem, bowiem każdy przypadek należy rozpatrywać indywidualnie w oparciu o konkretne relacje rodzinne, specyfikę branży oraz cechy charakterystyczne dla danego podmiotu.

Bibliografia/References

- Antonów, K. (2004). Osoby współpracujące przy wykonywaniu pracy przez zleceniobiorców i osoby prowadzące pozarolniczą działalność. W: T. Bińczycka-Majewska (Red.), *Konstrukcje prawa emerytalnego*. LEX/el.
- Gudowska, B. (2014). Komentarz do art. 8. W: B. Gudowska, J. Strusińska-Żukowska (Red.), *Ustawa o systemie ubezpieczeń społecznych. Komentarz*, Legalis/el.
- Klimas, M. (2013). *Postępowanie sądowe w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych*, Wolters Kluwer Polska, s. 39–41.
- Ryś, K. (2021). Umorzenie należności z tytułu składek na ubezpieczenia społeczne przy braku całkowitej nieściągłości – wybrane problemy, *Doradztwo Podatkowe – Biuletyn Instytutu Studiów Podatkowych*, 5, s. 4–9.
- Sadlik, R. (2018). Osoby współpracujące z osobami prowadzącymi pozarolniczą działalność a tytuł do podlegania ubezpieczeniom społecznym. *Monitor Prawa Pracy*, 3, s. 21–23.
- Sadlik, R. (2022). Kwestionowanie przez ZUS ważności umowy o pracę oraz wysokości ustalonego wynagrodzenia. *Monitor Prawa Pracy*, 4, s. 35–39.
- Sierocka, I. (2006). Ubezpieczenie chorobowe agentów, zleceniobiorców i osób z nimi współpracujących. *Monitor Prawa Pracy*, 11, s. 577–579.
- Sierocka, I. (2011). Osoba współpracująca z prowadzącym pozarolniczą działalność gospodarczą – obowiązek ubezpieczenia społecznego – pojęcie współpracy. Glosa do wyroku SN z dnia 6 stycznia 2009 r., II UK 134/08. *Orzecznictwo Sądów Polskich*, 4, s. 245–251.
- Skąpski, M. (2000). Osoba współpracująca przy prowadzeniu działalności gospodarczej w świetle prawa socjalnego. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, 3, 57–72.
- Stopka, K. (2021). Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Pracy i Ubezpieczeń Społecznych z dnia 20 sierpnia 2019 r., II UK 74/18. *Glosa. Orzecznictwo Sądów Polskich*, 7–8, 163–176.
- Szymańska, S. (1996). Kontrowersje wokół problemu ubezpieczenia osób współpracujących z osobą prowadzącą działalność gospodarczą. *Praca i Zabezpieczenie Społeczne*, 4, s. 53–58.
- Wdowczyk, P. (2017). Sytuacja osób współpracujących z osobami prowadzącymi pozarolniczą działalność gospodarczą w kontekście obowiązków ubezpieczeniowych i podatkowych. *Monitor Prawa Pracy*, 11, 578–580.
- Zagórski, M. (2023). Osoba współpracująca z osobą prowadzącą pozarolniczą działalność – wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27 kwietnia 2023 r. (III USKP 43/22). *Doradztwo Podatkowe – Biuletyn Instytutu Studiów Podatkowych*, 6, 57–59.
- Ziółkowski, P. (b.d.) *Zatrudnianie członka rodziny a podatek dochodowy*, Lex/el.

Orzecznictwo sądowe/Court case law

- Wyrok SN z 2 lutego 1996 r., II URN 56/95, OSNP 1996, nr 16, poz. 240.
- Wyrok SN z 20 maja 2008 r., II UK 286/07, LEX nr 516822.
- Wyrok SN z 6 stycznia 2009 r., II UK 134/08, OSNP 2010, nr 13–14, poz. 170.
- Wyrok SN z 21 stycznia 2016 r., III UK 60/15, LEX nr 1977935.
- Wyrok SN z 13 lipca 2017 r., III UK 181/16, LEX nr 2375932.
- Wyrok SN z 6 marca 2019 r., II UK 508/17, LEX nr 2629887.
- Wyrok SN z 20 sierpnia 2019 r., II UK 74/18, OSNP 2020, nr 7, poz. 73.
- Wyrok SN z 26 stycznia 2022 r., I USKP 76/21, OSNP 2022, nr 12, poz. 125.
- Wyrok SN z 27 kwietnia 2023 r., III USKP 43/22, LEX nr 3569464.
- Postanowienie SN z 30 sierpnia 2018 r., I UK 202/17, LEX nr 2757274.
- Postanowienie SN z 6 października 2021 r., I USK 235/21, LEX nr 3520352.
- Postanowienie SN z 16 listopada 2022 r., III USK 566/21, LEX nr 3549538.
- Postanowienie SN z 12 września 2023 r., II USK 348/22, LEX nr 3602904.
- Postanowienie SN z 28 listopada 2023 r., III USK 386/22, LEX nr 3636472.
- Wyrok SA w Białymstoku z 15 marca 2016 r., III AUa 1035/15, LEX nr 2023605.
- Wyrok SA w Gdańsku z 15 kwietnia 2016 r., III AUa 1730/15, LEX nr 2057812.
- Wyrok SA w Gdańsku z 18 stycznia 2017 r., III AUa 1463/16, LEX nr 2275545.
- Wyrok SA w Łodzi z 20 września 2017 r., III AUa 1251/16, LEX nr 2647225.
- Wyrok SA w Gdańsku z 11 kwietnia 2018 r., III AUa 40/18, LEX nr 2533307.
- Wyrok SA w Łodzi z 18 października 2018 r., III AUa 149/18, LEX nr 2612059.
- Wyrok SA w Katowicach z 14 lutego 2019 r., III AUa 1803/18, LEX nr 2669690.
- Wyrok SA w Katowicach z 28 marca 2019 r., III AUa 1800/18, LEX nr 2701293.
- Wyrok SA w Lublinie z 10 kwietnia 2019 r., III AUa 752/18, LEX nr 2669314.
- Wyrok SA w Białymstoku z 15 października 2019 r., III AUa 115/19, LEX nr 2781338.
- Wyrok SA w Szczecinie z 6 października 2021 r., III AUa 306/21, LEX nr 3334239.
- Wyrok SA w Szczecinie z 25 listopada 2022 r., III AUa 493/21, LEX nr 3483202.
- Wyrok SA w Szczecinie z 28 grudnia 2022 r., III AUa 146/22, LEX nr 3500676.